

XVI. YÜZYILA KADAR TÜRKİYE VE TÜRKMENYA ADININ BATI DÜNYASINDA KULLANIMI VE SINIRLARI

Altay Tayfun ÖZCAN*

ÖZET

İlk olarak Bizans kaynaklarında Türklerin yaşadıkları bölgeleri ifade etmek üzere Türkistan ve Kafkasların kuzeyindeki sahalara için kullanılan Türkiye tabiri, XII. Yüzyıla gelindiğinde Latince kaynaklarda Anadolu için kullanılmaya başlanmıştır. İlk önce Denizli'den Karaman'a kadar uzanan küçük bir sahayı içine alan Türkiye'nin sınırları ilerleyen birkaç yüzyıl içinde neredeyse bugünkü haline gelmiştir. Anadolu'yu ifade etmek için Türkiye tabirinin kullanılmaya başlanması ve gelişmesinde Anadolu'daki demografik ve kültürel değişimin önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Türkiye adının ilk olarak Anadolu Selçuklu idaresinin kalbi olan Denizli ile Karaman arasındaki sahayı ifade etmesi, Batı Anadolu'nun ise ancak bölgedeki Türkmen faaliyetlerinin doruk noktasına eriştiği bir dönemden sonra bu sınırların içine katılması, Türkiye tabirinin gelişmesinde siyasi kudretin belirleyici olduğunu göstermektedir. Bu husus ilerleyen yıllarda Türkiye sınırlarının Arabistan ve Ege adalarını da içine almasıyla da kendini belli etmektedir. Çalışmada Türkiye adının ne zaman ortaya çıktığı ve XVI. yüzyıla kadar nasıl bir gelişme kaydettiği incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Turchia, Türkmenya, Turcomania, Latin kaynakları

THE USE AND BORDERS OF THE NAME OF TURKEY AND TURKMENIA IN THE WESTERN WORLD UNTIL THE XVIth CENTURY

ABSTRACT

The term "Turkey" which had firstly been used in Byzantium sources for the territories that are in the North of Turkestan and Caucasus to denote the regions in which Turks were living, started to be used for Anatolia in Latin sources by the XIIth century. The borders of Turkey which was firstly comprising a narrow area extending from Denizli to Karaman took the shape of almost today's form in a few centuries. It is understood that the demographical and cultural changes had an important role in the

* Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üni., Fen-Edebiyat Fak., Tarih Böl., altayfun@gmail.com

emergence and spread of the usage of the term “Turkey” to denote Anatolia. In addition to this, the facts that the name of Turkey had firstly denoted the area between Denizli and Karaman which were the heartland of Anatolian Seljukids and Western Anatolia had been added to that region only after the period in which the activities of Turkomans reached to the highest level show that the political power had been decisive in the spread of the term “Turkey”. That point is being observed in the progressing years with the border of Türkiye inclusion of Arabia and Aegean islands . In this work, the time of emergence of the name “Turkey” and the developing process of it until XVIth century will be examined.

Key Words: Turkey, Turchia, Türkmenya, Turcomania, Latin sources.

Gaznelilerle giriştikleri çetin mücadelelerin nihayetinde 1040’da tam olarak bağımsız bir devlet haline gelen Selçuklular, kısa zamanda İran’a doğru yayılarak uluslar arası bir güce dönüştüler. Fırat ırmağını geçerken Buharalı Ebu Cafer’in Sultan Alparslan’a hitaben “*Efendimiz, Nimetlerinden dolayı Allaha şükrederim. Zira bu nehri ne eski zamanlarda ve ne de İslam devrinde, köleler müstesna, Türk hükümdarı olarak, ilk defa siz geçiyorsunuz*” sözleri¹ Selçukluların Anadolu sınırlarındaki faaliyetlerinin tarih içindeki ehemmiyetinin daha Alparslan zamanında anlaşıldığını göstermektedir. Bununla birlikte söz konusu hareket sadece Türkler açısından değil, aynı zamanda Türkistan’dan İran yoluyla batıya doğru yapılan ilk büyük fetih hareketi olmasıyla bölge tarihi açısından da önemlidir.

Selçuklular Gaznelilerle mücadelelerde bulunduğu sırada, daha önce Arslan Yabgu’nun hâkimiyetinde bulunan Türkmenlerin başını çektiği topluluklar, Anadolu’da önemli başarılar elde ederek Erzurum-Diyarbakır ile doğrusunda kalan sahada etkili bir güç olarak tutunmayı başarmış, güçlerini Selçukluların teşviki² ile bölgeye gelen yeni Türkmen gruplarıyla daha da artmışlardır. Fakat onlar, ancak Malazgirt muharebesinden sonra yeni yerleştikleri diyarda üstün güç haline gelebildiler³. Dışarıdan gelen bir gücü temsil eden bu emirliklerin Anadolu’yu baştanbaşa kaplaması ile tarihteki diğer

¹ O.Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Yay., İstanbul, 2004, s.52.

² İbrahim Yınal’ın Türkmenlere hitaben söylediği sözlere bkz.; O. Turan, *Selçuklular ve Türk-İslam Medeniyeti*, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1999, s.113, 114. Türkmenlerin Anadolu’ya gönderilmesinin nedenleri ile ilgili olarak ayrıca bkz.; O. Turan, “Selçuklular ve Beylikler Döneminde Anadolu”, *İslam Tarihi Kültürü ve Medeniyeti*, (Ed. P. M. Hold vd.), Kitabevi Yay., İstanbul, 1997, s.242.

³ Türkmenlerin söz konusu dönemdeki faaliyetleriyle ilgili olarak bkz.; M. H. Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul Üniversitesi yayınları, İstanbul, 1944, s.85-92, 132-134.

büyük istila-fetih hareketleri arasındaki en temel fark hiç kuşku yok ki bu faaliyetlerin hedef aldığı diyarda bir kültür değişmesi yaratmış olmasıdır. Nitekim Anadolu, daha önce Salim Koca'nın da dikkati çektiği gibi⁴, Milattan önceki devirlerde dönemin en yüksek kültürlerinden birisini temsil eden Pers İmparatorluğunun iki yüzyılı aşkın idaresinde kalmış, son derece yıkıcı iki Sasani işgali yaşamış ve hemen ardından da Araplar'ın askeri üstünlükleri altında bir asırdan fazla zaman geçirmiş olmasına karşın kültür ve sosyolojisinde bir İranileşme ve Araplaşma vuku bulmamıştır. Ancak şimdi Hıristiyanlıkla eski kültürün sentezi bir kültür dokusuna sahip ülke dönüşüm içine giriyordu. Bu, Moğol istilası dönemindeki göçlerle daha da kuvvetlenecektir⁵.

Anadolu'nun geçirdiği kültür değişimi S. Vryonis tarafından ciddi bir tetkikten geçirilmiştir. O, Türklerin Anadolu'yu ele geçirmelerini Anadolu'da Helenizm'in yıkılması şeklinde değerlendirmişse de⁶, yazarın bahsettiği şekilde bir Ortaçağ Helenizminin var olup olmadığı tartışılabilir⁷. Ancak kesin olan ve

⁴ S. Koca, "Diyar-ı Rum'un (Roma Ülkesi=Anadolu) Türkiye Haline Gelmesinde Türk Kültürünün Rolü", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 23/Bahar, 2008, s.8.

⁵ C. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (Çev. Y. Moran), E Yay., İstanbul, 1997, s. 158. Bu göç hareketi neticesinde değişen siyasi yapı Ş. Turan tarafından etraflıca ele alınmıştır. Bkz.; Ş. Turan, "Moğolların Anadolu'yu İstilasından Sonrası Batı Anadolu'da Türkmen Tazında Şekillenme", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 29/2011, s.185-194.

⁶ S. Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, University of California Press, 1971.

⁷ Ortaçağ Helenizmini belirleyici kılan husus olarak Grekçe temel alınacaksa Antikçağ Helenizminin Ortaçağ'da, hatta günümüzde de devam ettiği söylenebilir. Ancak dil, kültürde tesir gücü yüksek bir karaktere sahip olmasına rağmen tek başına bir toplumun kültürünü belirlemede oldukça yetersiz kalır. Bundan ötürü Helenizm'in bir coğrafyadaki hâkimiyetinden bahsederken her biri kendine has özellikler gösteren mitolojisi, idari hayatı, hukuku, sporu, sanatı ve daha da önemlisi keskin bir mantığa dayanan felsefesini görmezden gelerek sadece Grekçe temelli değerlendirmek mümkün değildir. Roma araştırmalarının geçtiğimiz yüzyıldaki en önemli isimlerinden A.H.M. Jones bir makalesinde Helenizmin Miladi IV. yüzyıl ile birlikte zayıflamaya başladığını ifade etmiştir. A.H.M. Jones, "The Greeks under the Roman Empire", *Dumbarton Oaks Papers*, Vol.17, 1963, s.19. Ancak yazar, bunun politik, ekonomik ve sosyolojik nedenleri üzerine bir fikir beyan etmemiştir. Bu sosyolojik meselenin hiç kuşku yok ki pek çok etkeni vardır, ancak bu dönüşümde Hıristiyanlığın kabulüne önemli bir yer ayırmak lüzumu görülüyor. Zira Hıristiyanlığın yaygınlık kazanması sırasında, Helen kültürünün bazı esasları muhafaza edilmiş veya bunlar yeni dine adapte edilmiş olmasına karşın Hıristiyanlık büyük oranda eski kültürü reddeden bir doktrin olarak doğmuştur. Nitekim bugün Efes gibi Helenistik kültürün önemli şehirlerinde, Helen kültürünün en gözde mekânları olan tapınak ve diğer dini yapıların dini bir bağnazlıkla yıkılmış veya sosyal ihtiyaçlar çerçevesinde kiliseye çevrilmiş olması, yeni dinin kabulünün eski kültürü bir kenara bırakarak vuku bulduğunu göstermektedir. İşte bu gibi nedenlerle Selçuklular'ın Anadolu'da değiştirdikleri kültürün Ortaçağ Helenizmi olarak kabul edilemeyeceğini düşünüyoruz. Muhtemelen bu gibi düşünceler içinde 1974'te Harvard

yazarın esaslarına işaret ettiği husus Anadolu’da etnik-kültürel bir değişim yaşandığıdır. Bu sadece Türkmenlerin Anadolu’yu yurt tutmaları ile değil, aynı zamanda Grek nüfusun Bizans sınırlarına doğru çekilmesi veya Selçuklu topraklarına sefer düzenleyen Bizans İmparatorunun “esaret altındaki ahaliyi kurtarması”⁸, bütün olanlara karşın nüfusları hala azımsanmayacak bir kalabalıktaki ahalinin ise dervişlerin faaliyetleriyle İslamiyeti kabul etmesi şeklinde ortaya çıkmıştır⁹. Hala eski dinlerine inanan ahalinin dahi bu dönüşümden bir şekilde etkilenmesi, Anadolu’da yaşanan kültür değişiminin tesirinin ne denli kuvvetli olduğuna işaret etmektedir. Ioannes Kinnamos ve Khoniates’in tarihlerinde Beyşehir gölündeki bir adada yaşayan Hıristiyan Greklerin Türk kültürüne adapte olduklarına ilişkin verilen bilgiler¹⁰ kuşkusuz C. Cahen’in de ifade ettiği gibi tek örnek değildir¹¹. Söz konusu ettiğimiz bu kültürel değişim, zamanında Bizanslıların bile artık yabancı bir diyar olarak gördükleri yerleşim birimlerinin¹² adlarının Türkçe fonetiğine uygun hale getirilmesi ve yeni Türkçe adlara sahip köy ve kasabaların ortaya çıkmasında görülebilmektedir¹³. Bunun yanı sıra Batı kaynaklarında birbiriyle eş anlamlı olarak kabul edilen¹⁴, ancak aslında farklı coğrafi bölgeleri ifade eden Türkiye ve Türkmenya adının kullanılmaya başlanması da bu değişimin bir göstergesi olarak karşımıza çıkar.

Üniversitesi’ndeki bir sempozyumda Bizans medeniyeti kavramı tercih edilmiş, toplantının tanıtım yazısını kaleme alan S. Vryonis ise yazısında Ortaçağ Helenizmi gibi bir tanımlamayı tercih etmemiştir. S. Vryonis, “The Decline of Byzantine Civilization in Asia Minor Eleventh-Fifteenth Century”, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol.29, 1975, s.351-356. Yazar 1990’larda yazdığı başka bir makalesinde ise A. Toynbee’nin Bizans uygarlığının kendine özgü olduğuna ilişkin kanaatini desteklemiş, hatta uygarlığı Helen ve Hıristiyanlığın bir melezi olarak vasıflandırmıştır. S. Vryonis, “Bir Dünya Uygarlığı Bizans”, çev.Z. Biliz, *Cogito*, S.17, 1999, s.37, 39.

⁸ S. Vryonis, *Decline Medieval Hellenism*, s.169, 186, 192, 253, 254; S. Vryonis, “Nomadization and Islamization in Asia Minor”, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol.29, 1975, s.55.

⁹ Ö. L. Barkan, “Kolonizatör Türk Dervişleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 9, Ankara, 2000, s.136. XII. yüzyıl hukukçularından Balsamon’un kavimdaşlarından kimilerinin zorla, kimilerinin de kendi istekleriyle din değiştirmelerinden bahsettiği satırlar bu konuda ilgi çekici olup, Osmanlılar dönemindeki kimi kayıtları hatırlatır mahiyettedir. Bu kayıt ile derviş ve Mevlevilerin Anadolu’daki ihtida hareketlerindeki rolü için bkz.; S. Vryonis, *a.g.e.*, s. 59, 64-71.

¹⁰ *Ioannes Kinnamos’un Historia’sı*, (Haz. I. Demirkent), TTK Yay., Ankara, 2001, s. 20; Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, (Çev. F. Işıltan), TTK Yay., Ankara, 1995, s.24.

¹¹ C. Cahen, *a.g.e.*, s.161.

¹² Ioannes Kinnamos, s.29. Ayrıca bkz.; S. Vryonis, *a.g.e.*, s.54.

¹³ Bu konuda bkz.; M. Kafalı, “Anadolu’nun Fethi ve Türkleşmesi”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. VI, Ankara, 2002, s.185-188; C. Cahen, *a.g.e.*, s.127; S. Vryonis, *a.g.e.*, s. 53, 55, 57.

¹⁴ Her iki ismin birbiri yerine kullanılması için bkz., A. Geuffroy, *Aulae Turcicae, Ottomanique Imperii Descriptio*, Basileae 1577, s.172. (*Ex hac natione quae initio Gallos dicta est Turquemania, deinde Turcia...*)

Bir yurt adı olarak Türkiye ilk olarak Bizans kaynak yazarlarından Simocatta tarafından kullanılmıştır. VI. yüzyıldaki hadiselerden bahseden yazar, muhtemelen İdil taraflarından Kara Türkiye olarak bahsetmiştir¹⁵. Theophanes Confessor'un kronografyasında ise Türkiye adı iki bölgeyi ifade için kullanılır. Bunlardan birisi Göktürk Kağanlığı'nın toprakları, diğeri Hazar Hakanlığı'nın hâkimiyetindeki Derbend ve civarı ile kuzeyinde kalan diyardır¹⁶. Bu kullanım, XIII. yüzyılın ilk yarısının sonlarında Papa IV. Innocent (1243–1254) tarafından Moğollara gönderilen Plano Carpini Johannes'e iştirak eden Benedict Pole'un kısa raporundan anladığımız kadarıyla uzun yıllar kullanılmaya devam edilmiştir ki buradaki bilgilere göre Yenikent Türkiye sınırları içindeydi ve seyyahlar on gün boyunca Türkiye adını verdikleri ülkede yol almışlardı¹⁷. Constantin Porphyrogenitus'un *De Administrando Imperio* adlı eserinde ise Türkiye, Tuna ve civarı için kullanılmıştır¹⁸.

Anadolu'yu ifade etmek için Türkiye adı ilk kez II. Haçlı seferi döneminde ortaya çıkmış, sınırları ve kullanımını ilerleyen yüzyıllarda genişleterek varlığını sürdürmüştür. Araştırmamız sırasında karşımıza çıkan en önemli sorun, ismin çoğu zaman herhangi bir coğrafi tanımlama olmaksızın kullanılmasıdır. Mesela Papalık arşivlerinde muhafaza edilip bugün bir kısmını ancak Raynaldus'un *Annales Ecclesiastici* (Kilise Kayıtları) adlı meşhur eserinden öğrenmek durumunda olduğumuz belgelerde Türkiye adı sıklıkla geçiyorsa da bunlardan bir coğrafya tahayyül etmemize imkân sağlayabilecek veriler neredeyse yok gibidir. Bunun yanı sıra Raynaldus'un kaynakları büyük oranda klasik coğrafya geleneklerine bağlı bir üslup gösterir. Mesela yüz sene önce seyyahların Türkmenya olarak adlandırdıkları bölgeden *Maiori Armenia* olarak bahsedilmesi gibi örneklerle sıklıkla karşılaşılır¹⁹. Ortaçağ'da

¹⁵ *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, (Ed. B.G. Niebhri), Theophylactus Simocatta et Genesisius, Bonnae 1834, s. 284. (*Haec in oriente add fluvium Til accolit, quem Turcae Nigrum appellare solent.*)

¹⁶ *The Chronicle of Theophanes Confessor*, (translation and edited C. Mango and R. Scott), Clarendon Press, Oxford, 1997, s. 389, 567.

¹⁷ W. W. Rockhill, *The Journey of William von Roubruck to Eastern Parts of the World 1253–1255*, Hakluyt Society, London, 1900, s. 37.

¹⁸ Constantin Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, (Grek text ed. Gy. Moravcsik), (English Trans. R.J.H. Jenkins), Dumbarton Oaks Publ., Washington, 1967, Grekçe metin s.41, İngilizce metin s.42.

¹⁹ Mesela 1473'te II. Mehmet ile Uzun Hasan arasında vuku bulan Başkent muharebesinin Ermenistan'da yaşandığı, Akkoyunlu Beği'nin de yenilginin ardından Ermenistan'a çekildiği ifade edilmektedir. *Annales Ecclesiastici*, XXIX, Parisiis, 1880, s.544. I. Selim'in Şah İsmail ile mücadeleleri ile ilgili bilgi veren bir belgede de yazar, Türklerin hâkimiyetindeki bölgelerden bahsederken yine klasik coğrafya isimlerini, bu arada Ermenistan'ı da, teker teker sıralamıştır.

Türkiye'ye gelerek bizzat Anadolu'daki değişimi gören seyyahların ısrarla Türkiye adını vurgulamalarına karşın antik coğrafya geleneğine bağlı kullanımın Yakınçağda ve hatta günümüzde de devam ettirildiği dikkati çekmektedir²⁰.

Türkiye adının sıklıkla kullanıldığı İtalyan ticaret belgelerinde Türkiye olarak anılan bölgenin batı sınırlarını çizmek mümkünse de doğu ve kuzey sınırlarının nerelere uzandığı hiçbir surette anlaşılamiyor. Bununla birlikte seyahatname ve coğrafya eserlerinde *Turcia*, *Turchia* veya *Turqia* olarak geçen Türkiye, *Turcomania* olarak ifade edilen Türkmenya'nın nereleri ifade ettiği ve zaman içinde nereleri içine alarak genişlediğini bir ölçüde belirleyebilmek mümkündür. Söz konusu meselenin yanında, kaynaklarda *Terra Turcorum* veya Antalya örneğinde olduğu gibi *Sataliam Turcarum* gibi Türklere aitlik bildiren coğrafya adları da vardır. Ancak hiçbir zaman Türkiye sınırları içinde değerlendirilmemiş bölgeler için de *terra Turcorum* tabirinin kullanılması, bu ifadeleri çalışmamız ile ilgili olarak kullanışsız hale getirmektedir. Bu sorunun yanında sınır çizmekte elverişli olarak değerlendirilebilecek kimi kaynaklardaki bilgiler de zaman zaman yanıltıcı olabilmektedir. Mesela Selçuklular zamanına ait bazı kaynaklarda Türkiye tabiri, Selçuklu Sultanı'nın hâkimiyetindeki toprakları ifade amacıyla kullanılarak zamanın coğrafya temayülünün dışında kalan bölgelere kadar uzatılmıştır. Bundan ötürü bir bölgenin Türkiye olarak değerlendirilmesinden bahsederken onu takip eden kaynakların da buraları Türkiye sınırları içinde görmeleri bağlayıcı olmalıdır.

Türkiye, Anadolu'yu ifade eden bir ülke adı olarak ilk kez, tespit edebildiğimiz kadarıyla, II. Haçlı seferi kaynaklarından Odo de Deuil'in kayıtlarında kullanılmıştır. Eserin ne zaman yazıldığı kesin olarak bilinemiyorsa da 1150'li yıllarda kaleme alındığı varsayılabilir. Zaten yazar 1162'de ölmüştür²¹. Bununla birlikte Deuilli Odo, Romanya'nın²² ötesinde güneye doğru Antakya, doğusuna doğru da Türkiye'nin yer aldığından bahsederek kabataslak bir sınır çizer²³. Muallâk kalan bu sınır, ancak III. Haçlı seferinin anlatıldığı *Historia de Expeditione Frederici Imperatoris*, *Historia Peregrinorum* ve

Hatta muharebenin gerçekleştiği mahali de Ermenistan sınırlarına lokalize etmiştir. *Annales Ecclesiastici*, XXXI, Parisiis, 1877, s.45, 69, 71.

²⁰ Z.V. Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitabevi, 1981, s.257.

²¹ E. Altan, *İkinci Haçlı Seferi*, TTK Yay., Ankara, 2003, s. XIII.

²² Coğrafi bir ad olarak zaman içinde değişik sınırlara sahip olmasına karşın Ortaçağ yazınında Romanya daha çok Bizans İmparatorluğunun sınırlarını ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. Bu konuda çok kıymetli bir tetkik de kaleme alınmıştır. R. L. Wolff, "Romania: The Latin Empire of Constantinople", *Speculum*, Vol.XXIII/No.1, 1948, s.1-34.

²³ *Patrologiae Cursus Completus*, Series Latina, Tomus CLXXXV, Parisina, 1860, s.1127; *Monumenta Germaniae Historica*, Scriptorum, Tomus XXVI, Hannoverae, 1882, s.67.

Chronicon Magni Presbiteri'de açık bir şekilde tanımlanır. 1190 yılındaki yolculuğun anlatıldığı bu kayıtlarda Laodicea'nın doğusundaki bir tuz yatağından itibaren Türkiye sınırlarının başladığından bahsedilir²⁴. Burası Denizli'nin doğusunda yer alan Acıgöl olmalıdır. Doğuya doğru uzanan yolculukta yazarın Türkiye sınırları içinde bahsettiği son yerleşim birimi ise Larendedir²⁵. Buna göre söz konusu dönemde Türkiye, Denizli ile Larendedeki bölgeye verilen ad olarak karşımıza çıkar. Bir başka ifadeyle Acıgöl ile Larendedeki kalan saha Türkiye'nin nüvesini oluşturmaktadır. Ancak yazarın amacı bir harita sunmaktan ziyade kutsal topraklara yapılan yolculuğu tasvir etmek olduğundan bahsettiği ülkenin kuzey ve güney sınırlarına değinmez. Ancak bu husus daha sonraki kaynaklarda tespit edilebilir durumda olmaktan başka, yıllar geçtikçe nasıl bir gelişme göstererek sınırlarını genişlettiği ve böylelikle de üzerinde yaşanan vatana ad verdiği anlaşılabilir.

Batı Sınırları

Fransa kralı IX. Louis'nin, kendisi bu tanımlamadan ısrarla kaçınsa da, elçisi olarak Altın Orda Hanı Batu'nun oğlu Sartak'a elçi olarak giden Rubruk'un seyahatnamesinde, Cenovalı tüccarların Türkiye şapının kullanım hakkını elde ettiklerine dair kayıt²⁶, Türkiye'nin, Anadolu'daki diğer önemli şap madenlerine sahip Şebinkarahisar ve Foça'nın söz konusu dönemde Türkiye içinde değerlendirilmemiş olmasından ötürü²⁷ Kütahya'ya kadar uzanır durumda olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte zaten amacı söz konusu ülkeden bahsetmek olmayan yazar, Türkiye'nin batıda daha başka hangi yerleşim birimlerine kadar yayıldığına değinmez²⁸. Ancak çağdaşı ve tarikat arkadaşı Roger Bacon'un *Opus Maior* adlı eserinin coğrafya kısmında bu ülke, Konya'dan başlıyor, Phrighia dediği Kütahya-Eskişehir ve ötesine giderek

²⁴ *Monumenta Germaniae Historica*, Scriptorum Nova Series, Tomus V, Berlin, 1928, s. 76,155 (Bundan sonra MGH, SNS, V); *Monumenta Germaniae Historica*, *Scriptores*, Tomus XVII, Hannoverae, 1861, s.513, 514. (Bundan sonra MGH, S, XVII)

²⁵ MGH, SNS, V, s.88, 171; MGH, S, XVII, s.515.

²⁶ Rockhill, a.g.e, s.277.

²⁷ Anadolu'daki şap madeni ve ticareti konusunda bkz.; K. Fleet, *European and Islamic Trade in the Early Ottoman State*, Cambridge UP, 1999, s.80-94.

²⁸ C. R. Beazley bir eserinde Lapseki taraflarının 1220'lerden sonra Türkmenya olarak anıldığından bahsetmektedir. Ancak ifadesine bir atf vermediği gibi Türkmenya tabirinin daha çok Sivas'ın ötesinde kalan topraklar için kullanılmasından ötürü bu bilgiyi ihtiyatla karşılamak lazımdır. Muhtemelen yazar burada Türkiye ifadesini Türkmenya ile karıştırdığı varsayılabilir. Zira ilerleyen yıllarda söz konusu bölgenin Türkiye olarak anıldığına ilişkin elde daha başka deliller vardır. Söz konusu ifade için bkz.; C. R. Beazley, *The Dawn of Modern Geography*, Vol. II, London, 1902, s. 447.

buradan Lydia olarak andığı Menderes düzlüklerine ulaşıyordu. R. Bacon ayrıca bir zamanlar antik isimlere sahip olan bölgelerin artık Türkiye olarak anılmaya başladığından bahseder²⁹. Bu ifadeler, Türkiye'nin batı sınırlarının Manisa'nın iç kısımlarına kadar ulaştığını göstermektedir. Bacon'un eserinin yazılmasının üzerinden çeyrek asır geçtikten sonra ise, Ermeni müellif Hayton'un tarihinden öğrendiğimiz kadarıyla Lichie (=Laodicia=Denizli) kentinin bulunduğu Brikia (=Phrighia-Frigya) ile beraber Epheson (Ephesos-Selçuk) kentinin bulunduğu Quisitum (=?) ve Niquie (=Nikea-İzmit) kentinin bulunduğu Pitanca (=Bithinia) Türkiye sınırları içinde değerlendirilir hale gelmiştir³⁰. Hayton'un Türkiye sınırlarını buralara kadar uzatması ile bölgedeki Türkmen faaliyetleri arasında paralellik olduğu dikkati çekiyor. Nitekim çağdaş kaynak yazarlarından Nicephoros Gregorias XIV. yüzyılın başında Alişir'in Kütahya ve Alaşehir taraflarında, Saruhan'ın İzmir dolaylarında, Sasan'ın Manisa, Söke ve Selçuk'ta, Karesi'nin Balıkesir'den güneye uzanan sahada hakimiyet kurduğu, Bursa ve kuzey doğusunda Sakarya'ya doğru uzanan topraklarda ise Atman, yani Osman'ın hüküm sürdüğü, Kastamonu taraflarının ise Ömer'in evlatları arasında paylaştırıldığından bahsederek³¹ Anadolu'nun batısındaki topraklarda Türkmenlerin ne kadar büyük bir gücü ellerinde tuttuklarını haber verir.

Gregorias, Muğla taraflarının hâkimi Menteşeoğullarından bahsetmiyorsa da çağdaşı Pachymeres, Mantachiai adındaki bir gücün Muğla taraflarından İzmir'e kadar olan sahadaki hâkimiyetini dile getirir³². Hayton bu bölgeyi Türkiye sınırları içinde zikretmemesine karşın Menteşeoğulları hâkimiyetindeki toprakların neredeyse tamamının 1300'lerin başından itibaren Türkiye olarak anıldığı İtalyan ticaret belgelerinden tespit edilmiştir³³. Gerçekten de XIV. yüzyıl Batı Anadolu'nun Türkiye olarak anılmasında bir milat olmuştur. XIV. yüzyılda çok önemli bir ticaret kitabı bırakmış olan Pegolotti, Ayasluk/Selçuk'u, Türkiye'deki Kütahya'dan gelen şapın indiği ve pek çok malın tıpkı Türkiye'deki Balat limanında olduğu gibi pazarlandığı bir yer olarak

²⁹ R. Bacon, *Opus Maius*, (Ed. J.H. Bridges), Vol. I, Oxford, 1900, s. 355.

³⁰ *Recueil des Historiens des Croisades*, Documents Armeniens, Tome II, Paris, 1906, s.271.

³¹ *Patrologiae Cursus Completus Series Graeca Posterior*, Tomus CXLVIII, Parisina, 1865, s. 371. Buradaki kayıt için ayrıca bkz.; P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, (Çev. O.Ş. Gökyay), TTK Yay., Ankara, 1999, s.17, 18.

³² P. Wittek, *a.g.e*, s.22.

³³ K. Fleet, *a.g.e*, s.37, 38; E. A. Zachariadou, *Trade and Crusade, Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydın (1300-1415)*, Venice, 1983, s .4, 5'ten aktaran S. Çavuşdere, *XIV. Yüzyıl İtalyan Kaynaklarında Türkiye Ticaret Tarihine Dair Kayıtlar*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş, 2007, s.22.

gösterirken³⁴, XIV. yüzyılda kaleme alınan anonim bir coğrafya eserinde ise Çanakkale, İzmir ve Muğla Türkiye içinde değerlendiriliyordu³⁵. Batı sınırlarındaki bu genişlemenin Çanakkale'nin tamamını içine aldığı Fransisken rahip Pascal'ın 1338'deki seyahatine ilişkin raporda da dikkati çeker. Nitekim Pascal, gemiyle seyahatini tasvir ederken solunda Yunanistan'a nispetle Sclavonia'nın sağında ise Türkiye'nin uzandığından bahsediyor ve ancak Pera'ya ayak bastığında Greky'a geldiğine değiniyordu³⁶. 1348'de hac ziyaretini gerçekleştiren Sudheimli Ludolph, Batı Anadolu kıyılarından başladığını ifade ettiği Asya'nın Türkiye olarak anıldığından bahsederken³⁷ Shiltberger, Gelibolu, Bursa, Selçuk, İzmir, Manisa, Denizli'yi Türkiye kentleri içine koymuştur³⁸. Yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise Venedikliler Türkiye tabirini Osmanlı hâkimiyeti altındaki Türk beyliklerinin tamamı için kullanır hale gelmişlerdir³⁹.

Neticede XV. yüzyıla gelindiğinde tüm Batı Anadolu artık kesin olarak Türkiye adıyla anılan ülkenin parçası haline geldiği anlaşılmaktadır. Bundan sonra karşımıza çıkan kayıtlar Batı Anadolu için Türkiye kullanımının kökleştiğini göstermektedir. Mesela 1438'de Türklere karşı bir Haçlı Seferi oluşturmak için Roma'daki üst düzey din çevrelerine hitap eden bir mektup kaleme almış olan Bartholomaeus de Jano, Hıristiyanlığın kutsal Yedi Kilisesi'nin bulunduğu bölgenin artık Türkiye olarak anıldığından bahsederek sızlanmıştır⁴⁰. Burası Denizli'den İzmir'e ve buradan da Bergama'ya ve Akhisar'a kadar uzanan sahadır.

³⁴ Francesco Balducci Pegolotti, *La Pratica Della Mercatura*, (Ed. A. Evans), Cambridge, 1936, s. 55 vd. Kütahya ve Balat'ın Türkiye olarak anılmasıyla ilgili olarak bkz.; *a.g.e.*, s.369.

³⁵ *Book of Knowledge*, written by a Spanish Fransiscan, (Ed. M.J. de la Espada), (Trans. C. Markham), Hakluyt Society, London, 1912, s.19, 20.

³⁶ *Annales Minorum*, T. VII, Romae, 1783, s.256.

³⁷ Ludolphus de Sudheim, "De Itinere Terre Sanctae", *Archives de L'Orient Latin*, Tome II, Paris, 1884, s.331, 332. Aynı yıla ait bir belgede de İzmir ve çevresindeki kentlerden Türkiye olarak bahsedilmiştir. Bkz.; K. M. Setton, *The Papacy And the Levant*, Vol. I, Philadelphia, 1976, s. 204.

³⁸ *The Bondage and Travels of Johann Schiltberger*, (Ed. J. B. Bruun), Hakluyt Society, London, 1879, s.40, 41.

³⁹ K. Fleet'in yayınladığı I. Murat ile Cenovalılar arasında imzalanan 1387'ye ait bir ticaret anlaşmasında kullanılan *Moratbei magnus armiratus et dominus armiratorum Turchiae* ifadesi, Türkiye tabirinin Batı Anadolu'nun tamamını içine aldığına işaret etmektedir. Bu kayıt ve yazarın diğer değerlendirmeleri için bkz.; K. Fleet, "The Treaty of 1387 between Murat I and the Genoese", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, Vol.56/No.1, 1993, s.14, 20.

⁴⁰ *Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca Posterior*, Tomus CLVIII, Parisina, 1866, s.1056.

Güney Sınırları

III. Haçlı kaynakları 1190'da Denizli'den başladığını ifade ettikleri Türkiye'nin ilerideki sınırı olarak Larende'yi gösteriyorlardı. Bu noktanın, söz konusu yıllarda Türkiye'nin hem doğu hem de güney noktasını teşkil ettiği söylenebilir. Ancak buradaki güney sınır mevzusunun XIV. yüzyıla kadar değişmeden kaldığı anlaşılıyor. Mesela 1245 tarihli bir Fransisken atamasında Larende tarafları hala Türkiye'nin güneydoğu sınırı olarak gösterildiği gibi⁴¹ Türkiye'nin sınırlarını batıya doğru oldukça geniş bir alana genişletmiş olan Roger Bacon dahi Larende'nin ötesini Küçük Ermenistan olarak anmaya devam etmiştir⁴². İlhan Abaka'nın 1274'te Anadolu'da karşılaştığı meselelerle ilgili bir belge⁴³ ile Riccardo de Monte Crucis'in seyahatnamesinde⁴⁴ de aynı husus dikkati çeker. Buna mukabil, XIV. yüzyıla gelindiğinde Ermeni müellif Hayton'un eserinden anlaşıldığı kadarıyla Saulemicie (=Seleucia-Silifke) kentinin bulunduğu Sauria (=Isauria-İçel) Türkiye'nin bölgeleri arasında sayılmış⁴⁵, XIV. yüzyıla ait Anonim coğrafya kitabında da Muğla dâhil olmakla Antalya ve Kilikya'ya uzanan sahadan Türkiye olarak bahsedilmiştir⁴⁶. Bu kayıt, Türkiye'nin güney sınırlarının Doğu Toroslar'da sabit kalmasına karşın batıya doğru olan noktada önemli bir genişlemenin vuku bularak Akdeniz sahillerine yayıldığını göstermektedir.

XV. yüzyıl seyyahlarından Buondelmonti'nin eserinde Antalya ve Alanya'yı ifade eden Pamphilia ve Kilikya Türkiye olarak ifade edildiği⁴⁷ gibi Fransız seyyah Bertrandon de la Broquiere'ın çizdiği tabloda Türkmenya olarak andığı toprakların güney sınırı, daha önceki seyyahların verdikleri bilgiden farklılaşarak Toroslar hattını aşmak suretiyle güneye doğru yayıldığı dikkati çeker. Nitekim aynı seyyah Suriye'den hemen sonra, kendilerinin Ermenistan olarak andıkları Türkmenya'ya geldiklerini dile getirir⁴⁸. Bir başka yerde Hatay'ın Dört Yol ilçesinin Payas beldesi taraflarından Türkmenya diye

⁴¹ *Annales Minorum*, Tom. III, Romae, 1732, s.116.

⁴² Bacon, *a.g.e.*, s.355.

⁴³ *Annales Ecclesiastici*, Vol. XXII, Parisiis, 1870, s.329, 330.

⁴⁴ *Peregrinationes Medii Aevi Quatuor*, (Ed. J.C.M. Laurent), Leipzig 1864, s.114.

⁴⁵ *Recueil des Historiens des Croisades*, s.271.

⁴⁶ *Book of Knowledge*, s.19, 20.

⁴⁷ Christoph Bondelmontii Florentini, *Librum Insularum Archipelagi*, Lipsiae et Berolini 1824, s.53.

⁴⁸ *Bertrandon de la Broquiere'in Denizaşırı Seyahati*, (Çev. İ. Arda), Eren Yay., İstanbul, 2000, s.164 (Bundan sonra BB); *Le Voyage d'Outremer de Bertrandon De La Broquiere*, publ. Et annote Ch. Schefer, Paris, 1892, s.83,84 (Bundan sonra Voyage).

bahsetmekle⁴⁹ kalmaz, Antakya'yı Türkmenya'nın başkenti olarak takdim eder⁵⁰.

XV. yüzyıl Venedik elçilerinden Contarini de seyahatnamesinde Türkmenya'nın sınırlarının Karaman ve Osmanlı ülkesi ile Halep'e kadar uzandığını ifadeyle sınırların güneye doğru genişlediğini kanısını kuvvetlendirir⁵¹. Burada onun Türkmenya yanında bir de Karaman ve Osmanlı ülkesinden bahsetmesi zamanın siyasi şartlarının bir tezahürü olduğu anlaşılıyor. Türk hâkimiyetindeki toprakların bu şekilde bir ayrımı 1466'da Türkiye'den geçen Rus hacı Vasili'nin notlarında da göze çarpar. Ona göre Karaman toprakları Ereğli'nin doğusunda yerini tam olarak tespit edemediğimiz bir kentten başlıyor ve Akşehir'in kuzeybatısına doğru uzanarak buradan da bir günlük yolculukla Osmanlı topraklarını ifadeyle Türk topraklarına varıyordu⁵². Ancak Contarini'nin kayıtlarında bizim için asıl önemli mevzu, yazarın Türkmenya sınırlarını Halep'e kadar uzatarak ilk defa olarak Türkiye sınırlarını şimdi anılan coğrafyanın dışına kadar taşımış olmasıdır. Buna karşın, Contarini'den kısa süre önce aynı maksatla Türkiye'de bulunmuş olan Josaphat Barbaro seyahatnamesinde Tarsus ve Adana'yı Küçük Ermenistan kentleri olarak ifade etmiştir⁵³. Seyahatleri arasında kısa bir zaman farkı olmasına karşın iki seyyahın aynı coğrafyadan farklı tabirlerle bahsetmeleri elçilerin yanlışından çok, XV. yüzyılda bölgenin adının yeni bir şekillenme sürecine girmesiyle ilgili olduğu söylenebilir.

Kuzey Sınırları

Rubruk'un seyahatnamesinde Sinop Türkiye Sultanına ait bir kent olarak geçer⁵⁴. Buna mukabil yazar, kentin Türkiye sınırları içinde mi yoksa dışında mı yer aldığını ifade etmemektedir. Ancak Rusya'dan buraya gelen tüccarların Türkiye'ye geçmek istediklerine ilişkin bir ifade, Sinop'un Türkiye dışında değerlendirildiği şeklinde yorumlanabilir. Ancak bu husus dahi, Türkiye sınırlarının, Orta Karadeniz bölgesinin hinterlandına kadar sokulduğuna işaret eder. XIV. yüzyıla gelindiğinde Hayton'un, Germanopolis (=Çankırı) kentinin

⁴⁹ BB, s.169, 170; Le Voyage..., s. 90, 91.

⁵⁰ BB, s.177; Le Voyage..., s. 100, 101.

⁵¹ *Doğu'da Venedik Elçileri*, (Çev. ve notlar, Tufan Gündüz), Yeditepe Yay., İstanbul, 2006, s.135.

⁵² "Hojeniye Gosta Vasilya (1465-1466)", pod redaktsiyeyu Arhimandrita Lesnida, *Provoslavnnogo Palestinskago Obşçestva*, Tom II, Vıpusk Tretiy, Sanktpeterburg, 1884, s.13.

⁵³ Josaphat Barbaro, *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*, (Çev ve notlar, Tufan Gündüz), Yeditepe Yay., İstanbul 2005s.62, 63.

⁵⁴ Rockhill, *a.g.e.*, s. 41. C.R. Beazley'in Rubruk'un Sinop'u Türkiye sınırları içinde telakki ettiği intibasına sahip olduğu görülüyor. C.R. Beazley, *a.g.e.*, s.322.

içinde yer aldığı Paflagonya bölgesini Türkiye içinde göstermesi⁵⁵ de bunu şüpheye mahal bırakmaksızın ispat eder.

XIV. yüzyıl yazarlarından Hayton, Trapesonde (=Trabzon) kentinin bulunduğu Geneth'in (Canik ?) Türkiye bölgelerinden birisi olduğunu haber veriyorsa⁵⁶ da yazarın bununla Trabzon ile Giresun'un iç kesimlerine işaret ettiği anlaşılmaktadır. Benzer husus Pegolotti'nin eserinde Giresun'un Türkiye kentlerinden birisi olarak anılmasında da ortaya çıkar. Ancak söz konusu ifadenin, şap ticaretiyle ilgili olarak bahsedilmesine bakacak olursak⁵⁷ burada Şebinkarahisar'ın söz konusu edildiği anlaşılır. Nitekim Shiltberger, Samsun'u Türkiye kentlerinden birisi olarak değerlendirmişse de kıyı kesimlerinden bahsettiği Giresun ve Trabzon'u Türkiye sınırları içine katmamıştır⁵⁸. Schiltberger'in çağdaşı olup Timur'a elçi olarak gönderilen Clavio'nun ise Türkiye sınırlarını, İstanbul'un Anadolu yakasından hemen sonra başlattığı ve kesintisiz olarak Leona olarak andığı, aslında Vona olarak halk dilinde bugün de varlığını koruyan Ordu ilinin Perşembe kazasına kadar uzattığı görülür. Bununla birlikte bundan sonra geldiği muhtemelen Piraziz'i ifade eden Santo Nicio ve Giresun'dan Türkiye kentleri olarak bahsetmez⁵⁹. Ancak bunların hangi bölge içinde yer aldığına da değinmez. Bu boşluk muhtemelen, kent sınırlarındaki değişime işaret etmektedir. Gerçekten de Giresun'un iç kesimlerinde yoğunlaşan Türkmen gücü, Panaretos'un kısa tarihinde de görülebileceği üzere bölgedeki güçler dengesini Türkmenler lehine değiştirmiştir⁶⁰. Buna karşın Giresun ve ötesinin Türkiye içinde değerlendirilmesi için söz konusu dönem erken bir tarihtir. Nitekim kent, 1461 senesinde Türk hâkimiyetine geçtiğinde bile Batı kaynaklarında hala Pont adıyla anılıyordu⁶¹. Bu kayda karşın yukarda ifade ettiğimiz bilgileri göz

⁵⁵ *Recueil des Historiens des Croisades*, s. 271.

⁵⁶ *a.g.e.*, s.271.

⁵⁷ Pegolotti, *a.g.e.*, s.369.

⁵⁸ *The Bondage and Travels*, s.40, 41.

⁵⁹ *Narrative of the Embassy of Ruy Gonzales de Clavijo to the Court of Timour at Samarcand 1403-1405*, (Trans., R.M. Clements), London, 1859, ss.50-59 (Bundan sonra Narrative); *Historia del Gran Tamorlan e Itinerario y Enarracion del Viage y Relacion de la Embajada que Rut Gonzales de Clavijo*, Madrid, 1782, ss.73-82 (Bundan sonra Historia).

⁶⁰ Bu notların çevirisi A. Bryer'in şu makalesinin ekinde bulunmaktadır. A. Bryer, "Greeks and Türkmens: The Pontic Exception", *Dumbarton Oaks Papers*, Vol.29, 1975, s.143-148. Bu diğer kaynaklardaki bilgileri de ihtiva eden şu çalışmalara da bkz.; E.A. Zachariadou, "Trabzon ve Türklere", (Çev. M. Keçiş), *OTAM*, S.22, 2007, s. 221-241; İ. Telliöglü, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türklere*, Serander Yay, Trabzon, 2004, s. 147-154; M. Gül, "XIII-XIV. Yüzyıllarda Anadolu Türklere ile Trabzon İmparatorluğu Arasındaki İlişkiler", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.13, S.2, 2003, s.421-437.

⁶¹ *Annales Ecclesiastici*, XXIX, s.283.

önünde tutarak XV. yüzyılda Türkiye'nin kuzey sınırlarının Ordu'ya kadar vardığı, bundan sonra ise güneye doğru hafif bir kavis çizerek Giresun ve Trabzon'un kıyı kesimini kuzeyinde bırakarak kentlerin iç mntıklarını kapsadığı söylenebilir.

Doğu Sınırları

Papa tarafından Moğollara elçi olarak gönderilen Rahip Ascelin'e refakat ederek Baycu Noyan'ı ziyaret eden St. Quentinli Simon'un 1245–1248 yıllarındaki anılarını içeren seyahatname fragmanlarında Türkiye'nin doğu sınırları, Silvan'a kadar uzatılıyor ve bu arada Sivas, Malatya, Erzurum ve Urfa gibi kentler de Türkiye içinde zikrediliyordu⁶². Yazarın sınırları buralara kadar uzatmasının nedeninin, C. Cahen'in daha önce izah ettiği üzere⁶³, Selçuklu hâkimiyetindeki toprakların Türkiye olarak ifade edilmesi anlayışıyla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle Simon'un çizdiği sınır, bizim anladığımız manada bir Türkiye haritası oluşturmaz. Ayrıca bu kayıtlar, diğer çağdaş kaynaklarda Türkiye ile ilgili olarak verilen sınır bilgileriyle de uyumsuz⁶⁴. Nitekim ondan kısa bir süre sonra 1253'te, Fransız kralı tarafından Sartak'a gönderilen Rubruklu Wilhelm, Kars ve Sivas'tan bahsederken söz konusu kentleri Türkiye içine katmamıştır. Hatta yazar Sivas'ın Küçük Ermenistan sınırlarında yer aldığını ifade eder⁶⁵. Buna mukabil, XIV. yüzyıl Ermeni müelliflerinden Hayton, Türkiye'nin Büyük Ermenistan ile Gürcistan sınırlarından Antalya'ya ve kuzeyde de Karadeniz'e kadar uzanan geniş bir ülke olduğuna değinir. Ülkenin doğu sınırlarını bir kente dayandırmadığı için Ermenistan ile Gürcistan sınırlarından ne anlamak lazım geldiği katıyetle anlaşılamıyorsa da bunun Erzurum civarı olduğu düşünülebilir. Yazar aynı zamanda Türklerin, Greklerin topraklarını ele geçirdiklerinden hemen sonra Latinlerin bu bölgeyi Türkiye olarak andıklarından bahseder. Bunu söz konusu bölgelerin isimlerini vererek devam ettirir. Buna göre Couii (=Konya) kentinin bulunduğu Liquonie (=Lycaonia), Cesaree Grecie (=Kayseri) kentinin bulunduğu Kapadokya bir zamanlar Greklerin hâkimiyetinde bulunan, ancak şimdi Türkiye olarak anılan ülke içinde yer alıyordu⁶⁶. Kayseri bölgesi ile ifade edilen bölgenin Sivas'ı da içine aldığı muhakkaktır. Nitekim Marko Polo'nun

⁶² Simon de Saint Quentin, *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu*, (Latince'den çeviren E. Özbayoğlu), Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı, Antalya, 2006, s.49.

⁶³ C. Cahen, *a.g.e.*, s.151.

⁶⁴ Bununla birlikte XIII. yüzyıla ait bir kayıta Erzurum Türkiye sınırları içinde gösterilmiştir. *Monumenta Germaniae Historica*, Scriptorum, Tom. XXIV, Leipzig, 1925, s.162.

⁶⁵ Rockhill, *a.g.e.*, s.272, 273, 276.

⁶⁶ *Recueil des Historiens des Croisades*, s.271.

seyahatnamesinde⁶⁷ olduğu gibi Hayton'un çağdaşı Pegolotti'nin eserinde⁶⁸, Riccoldo de Monte Crucis'in mektuplarında⁶⁹, Anonim Coğrafya eserinde⁷⁰ ve Sivas Türkiye kentlerinden biri olarak ifade edilmiştir. Buna karşın bunlardan Marko Polo'nun seyahatnamesinde Erzurum ve Erzincan, Ermenistan kentleri olarak anılmaya devam etmiştir. Bunun yanında Sivas'ı Türkiye içinde değerlendiren⁷¹ Schiltberger de Erzincan'ı Ermenistan kentlerinden birisi olarak takdim eder⁷². Aynı husus Clavio'nun seyahatnamesinde de dikkati çeker. O, Trabzon'dan sonra yolculuğuna devam ederken Sivas'tan bir Türkiye kenti olarak bahsetmesine karşın Erzincan'ı Türkiye sınırları içinde değerlendirmemiştir⁷³. Yine de yazar Kars'a gelinceye kadar Ermenistan adında bir coğrafyadan da bahsetmez⁷⁴. Bu eksiklik bölgenin ait olduğu ülke adının değişim sürecinde olduğuyla izah edilebilir. Nitekim aynı yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Venedik elçilerinin raporlarından bu dönüşümün nihayete erdiğini görmek mümkündür.

Venedik elçisi olarak Uzun Hasan Beğ'e gönderilen Josaphat Barbaro Trabzon'dan Muş'a uzanan bölgenin eskiden Ermenistan olarak anıldığını, ancak şimdi Türkmenya olarak kabul gördüğünü ifade ederken, hiç kuşku yok ki XV. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Türkiye sınırlarının Akkoyunluların güç kazanmasına paralel olarak Erzurum'u da içine alarak genişlediğine işaret eder. Bir başka yerde de eskinin Büyük Ermenistanı'nın artık Türkmenya olarak anıldığından bahsederek görüşünü yineler⁷⁵. Barbaro'dan kısa bir süre sonra bu bölgeye gelen Contarini'nin seyahatnamesinde Türkmenya'nın doğu sınırlarını tespit edebilmek mümkün değilse de söz konusu ülkenin, şimdiye kadar Ermenistan'ın güney hududunu teşkil eden Güneydoğu Anadolu'ya doğru yayılma eğiliminde olduğu değerlendirilebilir. Nitekim Memluk ve Osmanlılara karşı hazırlanacak bir Haçlı seferinin ateşli taraftarlarından olan Marino Sanuto daha XIV. yüzyılın ilk yarısında Maraş'tan Türkiye'nin giriş kapısı olarak bahsetmiştir⁷⁶. XV. yüzyıla gelindiğinde ise Fransız seyyah Bertrandon de la

⁶⁷ *The Book of Ser Marco Polo*, trans. and noted H. Yule, Vol.I, Hakluyt Society, London 1903, 45.

⁶⁸ Pegolotti, *a.g.e.*, s.57, 63, 92.

⁶⁹ R. Röhrich, *Lettres de Riccoldo de Monte Croce*, Archives de L'Orient Latin, Tom. II, Paris, 1884, s.273.

⁷⁰ *Book of Knowledge*, s.19, 20.

⁷¹ *The Bondage and Travels*, s.40, 41.

⁷² *a.e.*, s.43.

⁷³ Narrative..., s. 73, 74; Historia..., s. 96.

⁷⁴ Narrative..., s. 80; Historia..., 101.

⁷⁵ Josaphat Barbaro, *a.g.e.*, s. 103, 118.

⁷⁶ Marinus Sanutus Torsellus, *Liber Secretorum Fidelum Crucis super Terrae Sanctae Recupertione et Conservazione*, (basım yeri yok) 1611, s. 224.

Brocquiere Dulkadiroğulları beyliğine temas ederken Türkmenya'nın Pers dağlarına kadar uzandığına değinir⁷⁷. Pers ülkesinin sınırlarına işaret ettiği başka bir satırdan⁷⁸ burada Fırat ırmağına kadar olan sahayı kastettiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla XV. yüzyılın ilk yarısında Türkmenya sınırlarının Fırat ırmağına kadar yayıldığı anlaşılmaktadır.

İlerleyen Yüzyıllarda Türkiye ve Türkmenya

Batı Kaynaklarında Türkiye tabirinin ortaya çıkması ve sınırlarının genişlemesi Türklerin siyasi ve nüfus olarak etkinliklerini artırmalarıyla yakından ilgiliydi. İlerleyen yıllarda da söz konusu gelişim Türkiye hudutlarının genişlemesini sağlayan en önemli etken olmuştur. İngiliz seyyahlar XVI. yüzyılda İstanbul'un doğusundaki toprakları Türkiye olarak anıyor, Suriye ve Arabistan'ın bir kısmını dahi bu ülkeye bağlıyor⁷⁹, İran'da ticaret yapmak isteyen tüccarlar İran yolu üzerinde bulunan ülkeler arasında tek bir ülkeden, Türkiye'den bahsediyorlardı⁸⁰. Benzer gelişme batı sınırlarında da karşımıza çıkar. 1534 senesinde Akdeniz'e gelmiş olan John Williamson isimli bir İngiliz, "Türkiye'de bulunan Girit ve Sakız adalarına" geldiğinden, Girit adasından çeşitli mallar alan Roger Bodenham ise "artık Türkiye'den ayrılmaya" hazır olduğundan bahsediyordu⁸¹.

Seyahatlerde Türkiye adı daha uzun yıllar kullanılmaya devam etmişse de XVI. yüzyılda büyük bir gelişme kat eden harita çalışmalarında pek tercih edilmediği dikkati çekmektedir. Buna mukabil Doğu Anadolu'yu ifade için Türkmenya adı haritacılıkta uzun yıllar kullanılan ve genel kabul gören bir terim olmuştur⁸². Fakat kullanımı, özellikle Ermenilerin faaliyetleri neticesinde XIX. yüzyıla gelindiğinde epey zayıfladığı teşhis edilebilmektedir. Türkmenya tabiri ile ilgili ilk incelemenin sahibi olan Tuncer Baykara'nın dikkati çektiği Smith'in Türkmenya adı yerine Ermenistan tabirinin kullanılması lazım

⁷⁷ BB, s. 190; *Le Voyage...*, s. 118.

⁷⁸ BB, s. 128.

⁷⁹ *Purchas his Pilgrime or Relations of the World and the Religions Observe in all Ages and Places*, London, 1614, s. 319; *Early Voyages and Travels to Russia and Persia*, (Ed. E.D. Morgan-C.H. Coote), Vol.II, Hakluyt Society, New York, 1886, s. 396; *The Principal Navigations Voyages Traffiques Discoveries of the English Nation*, by Richard Hakluyt, Vol. III, Glaskow, 1903, s. 35, 148.

⁸⁰ *a.g.e.*, 144.

⁸¹ *a.g.e.*, s.67, 73.

⁸² Haritalardan örnek resimleri de ihtiva eden şu çalışma bir ölçüde fikir verebilir. Y. Tabov, "Turtsiya na Kartah Evropı 1570-1700g.", *Sbornik Statey po Novoy Hronologii*, Vıpusk 8, 2009, s.1-26.

geldiğine ilişkin görüşleri⁸³, Türkmenya tabirinin politik bir meseleye karışabilecek derecede rahatsızlık uyandırdığını göstermektedir. Türkmenya'nın uğradığı akıbete karşın Türkiye adının Cumhuriyete ad olarak verilerek yaşatılması, tarihi perspektifi ile birlikte değerlendirildiğinde, yerinde bir karar olduğu kendiliğinden ortaya çıkar. Türkiye tabirinin XII. yüzyıldan başlamak üzere Anadolu ve diğer coğrafi adların yerini almasından ötürü, devletin uluslar arası temsil gördüğü yerlerde de devam ettirilmesinin yararlı ve doğru olacağı açıktır.

KAYNAKLAR

- ALTAN, E., *İkinci Haçlı Seferi*, TTK Yay., Ankara 2003.
- Annales Ecclesiastici*, Vol. XXII, Parisiis, 1870.
- Annales Ecclesiastici*, Vol. XXXI, Parisiis, 1877.
- Annales Ecclesiastici*, Vol. XXIX, Parisiis, 1880.
- Annales Minorum*, T. III, Romae, 1732.
- Annales Minorum*, T. VII, Romae, 1783.
- BARCAN, Ö.L., “Kolonizatör Türk Dervişleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.9, Ankara, 2000, s. 133-152.
- BAYKARA, T., “Doğu Anadolu= Türkmenia”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, Akademi Yay, İzmir, 1997, s.66-69.
- BEAZLEY, C.R., *The Dawn of Modern Geography*, Vol. II, London 1902.
- Bertrandon de la Broquiere'in Denizaşırı Seyahati*, (Çev. İ. Arda), Eren Yay., İstanbul, 2000.
- Book of Knowledge*, written by a Spanish Fransiscan, (Ed.M.J. de la Espada), (Trans. C. Markham), Hakluyt Society, London, 1912.
- BRYER, A.; “Greeks and Türkmens: The Pontic Exception”, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 29, 1975, s. 113-148.
- CAHEN, C.; *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (Çev. Y. Moran), E Yay., İstanbul, 1997.

⁸³ T. Baykara, “Doğu Anadolu= Türkmenia”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, Akademi Yay., İzmir, 1997, s. 68, 69.

Christoph Bondelmontii Florentini, *Librum Insularum Archipelagi*, Lipsiae et Berolini, 1824.

Constantin Porphrogenitus, *De Aministrando Imperio*, (Grek Text Ed. Gy. Moravcsik), (English Trans. R.J.H. Jenkins), Dumbarton Oaks Publ., Washington, 1967.

Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, (Ed. B.G. Niebuhri), Theophylactus Simocatta et Genesisius, Bonnae, 1834.

Doğu'da Venedik Elçileri, (Çev. ve Notlar, Tufan Gündüz), Yeditepe Yay., İstanbul 2006.

Early Voyages and Travels to Russia and Persia, (Ed. E.D. Morgan-C.H. Coote), Vol. II, Hakluyt Society, New York 1886.

FLEET, K.; "The Treaty of 1387 between Murat I and the Genoese", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, Vol.56/No.1, 1993, s.13-33.

FLEET, K.; *European and Islamic Trade in the Early Ottoman State*, Cambridge UP, 1999

Francesco Balducci Pegolotti, *La Pratica Della Mercatura*, (Ed. A. Evans, Cambridge) 1936.

GEUFFROY, A., *Aulae Turcicae, Ottomanique Imperii Descriptio*, Basileae, 1577.

GÜL, M.; "XIII-XIV. Yüzyıllarda Anadolu Türkleri ile Trabzon İmparatorluğu Arasındaki İlişkiler", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.13, S.2, 2003, s.421-437.

Historia del Gran Tamorlan e Itinerario y Enarracion del Viage y Relacion de la Embajada que Rut Gonzales de Clavijo, Madrid, 1782.

Hojeniye Gosta Vasilya (1465–1466), pod redaktsiyeyu Arhimandrita Lesnida, *Provoslavnogo Palestinskago Obşçestva*, Tom II, Vıpusk Tretiy, Sanktpeterburg, 1884.

Ioannes Kinnamos'un Historia'sı, (Haz. I. Demirkent), TTK Yay., Ankara, 2001.

JONES, A.H.M.; "The Greeks under the Roman Empire", *Dumbarton Oaks Papers*, Vol.17, 1963, s.3-19

Josaphat Barbaro, *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*, (Çev. T. Gündüz), Yeditepe Yay., İstanbul, 2005.

KAFALI, M., “Anadolu’nun Fethi ve Türkleşmesi”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. VI, Ankara, 2002, s. 177-193.

KOCA, S., “Diyar-ı Rum’un (Roma Ülkesi=Anadolu) Türkiye Haline Gelmesinde Türk Kültürünün Rolü”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.23/Bahar, 2008, s.1-53.

Le Voyage d’Outremer de Bertrandon De La Broquiere, publ. Et annote Ch. Schefer, Paris, 1892.

Ludolphus de Sudheim, “De Itinere Terre Sanctae”, *Archives de L’Orient Latin*, Tome II, Paris 1884, s. 305-378.

Marinus Sanutus Torsellus, *Liber Secretorum Fidelum Crucis super Terrae Sanctae Recupertione et Conservazione*, (basım yeri yok), 1611.

Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum Nova Series, Tomus V, Berlin, 1928.

Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum Tomus XXIV, Leipzig, 1925.

Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum, Tomus XVII, Hannoverae, 1861.

Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum, Tomus XXVI, Hannoverae, 1882.

Narrative of the Embassy of Ruy Gonzales de Clavijo to the Court of Timour at Samarcand 1403–1405, (Trans. R.M. Clements), London, 1859.

Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, (Çev. F. İşıltan), TTK Yay, Ankara, 1995.

Patrologiae Cursus Completus Series Graeca Posterior, Tomus CXLVIII, Parisina, 1865.

Patrologiae Cursus Completus Series Graeca Posterior, Tomus CXLVIII, Parisina, 1865.

Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca Posterior, Tomus CLVIII, Parisina 1866.

Patrologiae Cursus Completus, Series Latina, Tomus CLXXXV, Parisina, 1860.

Peregrinationes Medii Aevi Quatuor, ed. J.C.M. Laurent, Leipzig 1864.

Purchas his Pilgrime or Relations of the World and the Religions Observe in all Ages and Places, London, 1614.

Recueil des Historiens des Croisades, Documents Armeniens, Tome II, Paris 1906.

ROCKHILL, W.W.; *The Journey of William von Roubruck to Eastern Parts of the World 1253–1255*, Hakluyt Society, London 1900.

Roger Bacon, *Opus Maius*, Ed. J.H. Bridges, Vol.I, Oxford 1900.

RÖHRİCHT, R., *Lettres de Ricoldo de Monte Croce*, Archives de L'Orient Latin, Tome II, Paris 1884, s. 258-296.

SETTON, K.M., *The Papacy And the Levant*, Vol.I, Philadelphia 1976.

Simon de Saint Quentin, *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu*, (Latineden çeviren E. Özbayoğlu), Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı, Antalya 2006.

TABOV, Y., “Turtsiya na Kartah Evropı 1570-1700g.”, *Sbornik Statey po Novoy Hronologii*, Vıpusk 8/2009, s.1-26

TELLİOĞLU, İ., *Osmanlı Hakimiyyetine Kadar Doğu Karadeniz’de Türkler*, Serander Yay., Trabzon 2004.

The Bondage and Travels of Johann Schiltberger, Ed. J.B. Bruun, Hakluyt Society, London, 1879.

The Book of Ser Marco Polo, translated and noted H. Yule, Vol.I, Hakluyt Society, London 1903.

The Chronicle of Theophanes Confessor, translation and edited C. Mango and R. Scott, Clarendon Press, Oxford 1997.

The Principal Navigations Voyages Traffiques Discoveries of the English Nation, by Richard Hakluyt, Vol.III, Glaskow 1903.

TOGAN, Z.V.; *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitabevi 1981.

TURAN, O.; “Selçuklular ve Beylikler Döneminde Anadolu”, *İslam Tarihi Kültürü ve Medeniyeti*, ed. P.M. Hold vd., Kitabevi yay, İstanbul 1997, ss.241-269.

TURAN, O.; *Selçuklular ve Türk-İslam Medeniyeti*, Boğaziçi yay, İstanbul 1999.

TURAN, O.; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Yay., İstanbul, 2004.

TURAN, Ş., “Moğolların Anadolu’yu İstilası Sonrası Batı Anadolu’da Türkmen Tarzında Şekillenme”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.29, 2011, s. 185-194.

VRYONIS, S., “Bir Dünya Uygarlığı Bizans”, (Çev. Z. Biliz), *Cogito*, S.17, 1999, s. 37-48.

VRYONIS, S., “Nomadization and Islamization in Asia Minor”, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol.29, 1975, s.41-71.

VRYONIS, S., “The Decline of Byzantine Civilization in Asia Minor Eleventh-Fifteenth Century”, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol.29, 1975, s.351-356.

VRYONIS, S., *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, University of California Press 1971.

WITTEK, P., *Menteşe Beyliği*, (Çev. O.Ş. Gökyay), TTK Yay., Ankara, 1999.

WOLFF, R.L.; “Romania: The Latin Empire of Constantinople”, *Speculum*, Vol.XXIII/No.1, 1948, s.1-34.

YINANÇ, M.H.; *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul, 1944.

ZACHARIADOU, E.A.; “Trabzon ve Türkler”, (Çev. M. Keçiş), *OTAM*, S. 22, 2007,s.221-241.